

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü

22.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
2.CİLT

22-26 MAYIS 2000
İZMİR

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI

Yayın No: 2529/2

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları

Yayın No: 77/2

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Koray OLŞEN

Fahriye BAYRAM

Dr. Haydar DÖNMEZ

Kemalettin ATAŞ

Neslihan GÜDER

Naime TOY

DİZGİ:

Meryem UYANIKER

ISBN: 975-17-2562-3 (Takım)

975-17-2564-X

ISSN: 1017-7655

Not: Bildiriler, sahiplerinden geldiği biçimde ve sunuş sırasına göre yayınlanmıştır.

**KÜLTÜR BAKANLIĞI MİLLİ KÜTÜPHANE BASİMEVİ
ANKARA - 2001**

İÇİNDEKİLER

Ömer ÖZYİĞİT

1999 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları 1

Orhan BİLGÖL

Menderes Magnesiası (1999) Magnesia ad Maeandrum 15

Güven BAKIR, Yaşar ERSOY, İsmail FAZLIOĞLU, Nezih AYTAÇLAR, Hüseyin CEVİZOĞLU, Bilge HÜR MÜZLÜ, Yusuf SEZGİN

1999 Klazomenai Kazısı 27

Klaus TUCHELT, Axel FILGES

Didyma 1999 39

Wolfgang RADT

Pergamon 1999 43

A. Muhibbe DARGA, Taciser SİVAS

Şarhöyük-Dorylaion 1999 Yılı Kazı Çalışmaları 51

Jürgen BORCHHARDT

Bericht der Grabungskampagne in Limyra 1999
63

Jacques DES COURTILS

1999 Ksanthos Kazı Çalışmaları 75

Fahri IŞIK

Patara 1999 79

Ramazan ÖZGAN, Christine ÖZGAN, Christof BERNIS, Hakan MERT

Knidos 1999 95

Ender VARİNLİOĞLU, P. DEBORD

Orthosia 1999 113

Fede BERTI

The Work of the Italian Archaeological Mission at Iasos, 1999 119

Numan TUNA, Dietrich BERGES

Datça/Emecik/Sarı Liman Mevkii Arkaik Kutsal Alan
1999 Yılı Çalışmaları 127

Numan TUNA

Burgaz Kazısı 1999 Yılı Çalışmaları 137

Klaus RHEIDT Die Ausgrabungen in Aizanoi 1999	147
Marc WAELKENS The 1998-99 Excavation and Restoration Season at Sagalassos	159
Wolf KOENIGS, Wulf RAECK Priene Bericht Über die Kampagne 1999	181
Daria Ferrero De BERNARDI İtalyan Kazı Kurulunun 1999 Yılında Gerçekleştirdiği İşlerin Raporu	195
John DEVREKER, Luc BAUTERS, Kurt BRAECKMAN, Wim DE CLERCQ, Geert DEVOS, Dominiek DUTOO, Patrick MONSIEUR Fouilles Archeologiques de Pessinonte (Turquie): La Campagne de 1999	209
Catherine ABADIE-REYNAL, Fatma BULGAN Work at Zeugma in 1999	221
Catherine ABADIE-REYNAL, Eyüp BUCAK Work at Apameia in 1999	233
Eugenia Equini SCHNEIDER 1999 Excavations and Research at Eleiussa Sebaste	241
M. HARTMANN, C. B. RUGER, M.A. SPEIDEL, R. ERGEÇ Roman Military Forts at Zeugma (Campaign 1999)	255
Remzi YAĞCI Soli/Pompeiiopolis Kazıları 1999	259
Serra DURUGÖNÜL, Ümit AYDINOĞLU, Murat DURUKAN 1999 Yılı Nagidos (Bozyazı) Kazı Çalışmaları	273
Poul PEDERSEN Report of the Turkish-Danish Investigations at Ancient Halikarnassos (Bodrum) in 1999	287
Ahmet A. TIRPAN, Bilal SÖGÜT Lagina Hekate Temenosu 1999 Yılı Çalışmaları	299
Levent ZOROĞLU, Nurettin ARSLAN, Mehmet TEKOC AK Kelenderis Kazısı 1999 Yılı Çalışmaları	311
Rifat ERGEÇ, A. Schütte MAISCHATZ, Engelbert WINTER Forschungen in Doliche 1999	325
Ülkü İZMİRLİGİL, Reha GÜNAY Side Tiyatrosu'nda Kazı ve Koruma Onarım Hazırlık Çalışmaları 1999	335

S.Yıldız ÖTÜKEN

1999 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı 345

Sacit PEKAK

Niğde - Andaval (Aktaş)'daki Konstantin Helena Kilisesi
1999 Çalışmaları 359

Sait BAŞARAN

Enez (Ainos) 1999 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları 371

Ara ALTUN, Belgin DEMİRSAR-ARLI

İznik Çini Fırınları Kazısı 1999 Çalışmaları 387

H.Örcün BARIŞTA

Ankara Yıkık Hamam (Eyne Bey Hamamı) 1999 Yılı Kazısı 397

Rüçhan ARIK

Kubadabad 1999 Kazısı 411

M. Oluş ARIK

Alanya 1999 Çalışmaları 421

Nurettin YARDIMCI

1999 Yılı Harran Kazı Çalışmaları 429

Gönül CANTAY

Edirne Yeni Sarayı (Matbah-ı Âmire) Kazısı 1999 439

LAGİNA HEKATE TEMENOSU 1999 YILI ÇALIŞMALARI

Ahmet A. TIRPAN*
Bilal SÖĞÜT

Lagina Hekate *temenosu* 1999 yılı kazı ve restorasyon çalışmaları 1 Temmuz-10 Eylül tarihleri arasında yapıldı¹. Bu sezon kazı, restorasyon ve katalog çalışmasını; tapınak, *propylon* ve tapınak ile altar arasındaki yol olarak üç ayrı bölümde gerçekleştirdik.

TAPINAK ÇALIŞMALARI

İlk olarak tapınak ve çevresinde yetişmiş olan ot ve çalılar temizlendi. Temizlik sonrası ortaya çıkan mimari elemanlara envanter numarası verilerek vaziyet planına geçirildi. Çizim devam ederken diğer bir grup da tapınağın kuzeydoğusu ve kuzeyinde bulunan moloz taş ve mermer parçalarının temizlik ve tasnif çalışmalarına başladı. Temizlik çalışmaları bitirildikten sonra, tapınağın batısında bulunan mimari blokların kolay kaldırılabilmesi için etrafı kazılarak tamamen açığa çıkarıldı. Ortaya çıkarılan mimari blokların plana işlenmesinden sonra vincin yardımıyla tapınağın batı stylobatı, *naos*, *pronaos* ve batı krepisleri üzerinde bulunan mimari bloklar batı *stoaya* taşındı. Bu çalışma süresince *naos* ve *pronaosta* ortaya çıkarılan mimari bloklara yeni envanter numaraları verilerek, 1/50 ölçeğindeki vaziyet planına geçirildi². Mimari bloklar kaldırıldıktan sonra tapınağın batı *pteronu* tamamen açığa çıkarıldı ve 5x20 toplam 100 stylobat bloku tespit edildi. Her sıra kendi arasında eşit genişliğe sahipti. Böylece toikhobattan itibaren stylobat genişliğinin 4.76 m. olduğu belirlendi (Resim: 1).

Batı *pteron*daki mimari bloklar kaldırıldıktan sonra bu kısımdaki stylobat bloklarının üst yapı elemanlarının düşmesinden dolayı kırık ve çökük olduğu ve ortalama 0.24 m. dışı doğru kaydığı belirlendi (Resim: 2). Çökmüş olan kısımların onarımı ve belirlenen kaymayı giderebilmek amacıyla batı anta kaidesinden kuzeye üç sıra (toplam 15) kırık stylobat bloku yerlerinden çıkarıldı. Orijinal stylobat kotuna ulaşmak için kaldırılan blokların ait kısımlarına toprak ve taşlardan dolgu yapıldı ve bloklar tekrar yerlerine yerleştirildi. Çıkarılan stylobat bloklarının altındaki toprak elendi ve toplam 15 adet sikke ile iki adet renkli fal taşı bulundu.

* Prof.Dr. Ahmet A. TIRPAN, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Eski Onasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanı, Konya/TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü, Denizli/TÜRKİYE

1 Kazı ekibi: Prof.Dr. Çetin Şahin, Yrd.Doç.Dr. Asuman Baldıran, Yrd.Doç.Dr. Osman Kunduracı, Yrd.Doç.Dr. Celal Şimşek, Arş.Gör. Mehmet Okunak, doktora öğrencileri Coşkun Daşbacak ve Erdem Yılmaz, yüksek lisans öğrencileri Murat Uluk Kara, Nergiz Yücekaya, Arkeolog Serdal Mutlu, M.Ayşen Tarhan, Selçuk Üniversitesi Klasik Arkeoloji lisans öğrencileri: Zeliha Şakar, Ersan Yavuz, Nurhan Karaca, Azime Ergen, Şenay Öcal, İlkay Işkar, Hacer Turan, Çiğdem Yıldırım, Ayşen Özyurt, Nedime Özçalık, Müjdat Demir, Kürşat Koçer, Hayati Uğur, Sanat Tarihcisi Neşe Söğüt, Yasemin Tok, Elif Sezgin, Selçuk Üniversitesi Sanat Tarihi lisans öğrencileri: Yeşim Gökdemir, Hülya Dirlik, Yaşar Koç, Restoratör Murat Karadağ, Milas Yüksek Okulu Restorasyon Bölümü öğrencileri: Canan Duman, Necla Aktaş'tan oluşmuştur.

Kazımızı madde olarak Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Muğla Özel İdare Müdürlüğü desteklediler. Özellikle hem kazı hem de restorasyon aşamasında Yatağan Termik Santrali'nin teknik ve manevi yardımları kazımız için son derece faydalı oldu. Ayrıca Turgut ve Yatağan Belediyeleri imkânları ölçüsünde katkıda bulundular. Tüm emeği geçenlere teşekkür ederiz.

2 Mimari bloklara envanter numaraları verilirken; pronaos için PN, naos için N, pteron için PT harfleri idogram verildi.

Tapınağın *pronaos* kısmındaki mimarî blokların kaldırılmasından sonra yüzeydeki ve döşeme bloklarının arasındaki toprak temizlendi ve 6 adet sikkeler bulundu. Bu sikkelerden 4 tanesi korozyona uğramıştı. Temiz olan sikkelerden bir tanesi her iki yüzünde de gül motifi bulunan bir Rodos sikkesidir. Diğer sikkenin ön yüzünde bir portre bulunmaktadır. Arka yüzü belirsizdir. Bu kısımdaki çalışmalar esnasında ayrıca bir bronz iğne, bir pişmiş toprak kolye ucu ve iki adet renkli fal taşı ele geçirildi.

Tapınağın *naos* kısmında zemin üzerinde çok sayıda mimarî parça yer almaktaydı. Mimarî bloklara envanter numarası verilerek plana işlendi. Bloklar kaldırıldığı zaman taban döşemesinin büyük kısmının düşen mimarî blokların ağırlığı nedeni ile kırılmış ve çökmüş olduğu görüldü. *Naos* döşemesi, süpürgelik profiline sahip ve tek sıra blok olarak çepeçevre *naos* içini dolanmaktadır. Yalnız kuzeybatı köşe bloku eksiktir. *Naos* ortasında ise hiçbir döşeme bloku yer almamaktadır. Ayrıca tapınağın kuzeyinde 1.19x0.73 m. ebatlarında bir bloğun kenar bloklarından ayrı olarak durduğu görüldü. Blok, orta kısımda kaba yonu, kenarlarda ince yonu olarak yontulmuş olup kuzeybatı köşesinde 0.25x0.25 m. ebatlarında kare formunda ve 0.005 m. derinliğinde oyuk bir kısım vardır. Bu blokun kısmen kaba yonu olarak kuzey kenar döşeme bloklarına birleşen parçaları mevcuttur. Bu kült heykelinin kaide parçası olmalıdır.

Naosun orta kısmı yer yer döşeme altı bloklarıyla kaplıdır. Fakat bunlar gerek kot bakımından gerekse aralarındaki bağlantı bakımından çok kopuktur. Aralarına moloz taş ve toprak doldurulmuştur. Kenarlarda *in situ* olarak duran döşeme bloklarının alt kısımlarında görüldüğü kadarıyla döşeme bloklarının bunlara oturduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa doğu cephesindeki döşeme bloklarının altında, bu döşeme altı blokları düzgün bir sıra halinde ortaya çıkarıldı.

Döşeme blokları ince yonu yüzeylidir. Orthostatlarla birleşen kenarlarında 0.145 m. genişliğinde, 0.07 m. yüksekliğinde süpürgelik profili yer almaktadır. Süpürgelik profili; orthostatla, birleştiği noktada, üstte 0.028 m. genişliğinde düz profil oluşturmakta (bu profil tatlı bir eğimle sona erdiği noktada 0.048 m.lik bir derinliğe sahiptir.) ve buradan oval bir profile 0.032 m. daha inerek ince yonu döşeme yüzeyine ulaşmaktadır. *Naosun* döşeme blokları süpürgelik hariç ortalama 0.96 m. genişliktedir. Uzunlukları ise 1.05 m. ile 1.10 m. arasında değişmektedir. Döşeme bloklarının yüksekliği güney cephesinde 0.32 m., doğu cephesinde 0.255 m., kuzeybatı cephesindeki iki blok 0.275 m., bunlara bitişik kuzeydoğu cephesindeki iki blok ise 0.255 m. yüksekliğe sahiptir. Batı ucundaki ilk blok yüksekliği 0.275 m., ikincisi 0.215 m., üçüncüsü 0.265 m., dördüncüsü 0.255 m., beşincisi 0.25 m. dir.

Kapı eşiğine gelen döşeme bloklarında süpürgelik bulunmamaktadır. Kapı eşiği 3.08 m. uzunluğundadır. Eşik önünde üç döşeme bloku yer almaktadır. Sadece yanlardaki blokların uç kısımlarına süpürgelik profili işlenmiştir. Döşeme altı blokları poligonaldır. Çeşitli büyüklüktedir. Döşeme altına gelen yüzeyleri, bir murçla düzeltilmiştir. Böylece pütürlü bir hale getirilip, üstüne yerleştirilen döşemenin kaymasını önlemek ve aynı zamanda düzgün bir yüzey elde etmek amacıyla yapılmış olmalıdır. Bu yüzeylerde hemen hemen aynı ebatlarda 0.07m. uzunluğunda, 0.02m. genişliğinde, 0.02m. derinliğinde zıvanalara rastlanmaktadır. Bunların çoğu birbirine göre belirli bir geometride düzenlenmiştir. Çeşitli ebatlardaki bu döşeme altı bloklarının yükseklikleri de farklıdır³. Bu döşeme altı blokları orijinalinde düzgün bir şekilde *naosun* zemin döşemesi altına yerleştirilmiş olmalıdır. Daha sonra *naosta* meydana gelen bir tahribatin tamiri için bu taşlar kırık parçalar halinde ve düzensiz olarak yeniden kullanılmış olmalıdır.

Tapınağın *pteron* kısmındaki stylobat döşemeleri altında aynı tip taş bloklarının, aynı tip zıvanalarla ve aynı tip murçla düzeltilmiş olarak kullanıldığını gördük. Bu da savımızı güçlendirmektedir. Böylece *naosun* döşeme altı düzleminin orijinalde tamamen bu tip taşlarla kaplı olması gerekir. *Naosta* yapılmış olduğunu tahmin ettiğimiz tahribat sonrası *naos* döşemesinin tekrar düzeltilmesi gerekmiş, eski döşeme altı taşları bu düzeltme esnasında tekrar gelişigüzel dağıtılarak kullanılmıştır. Bugünkü görüntüsü ile son derece parçalanmış moloz taşlar, küçük taş kırıkları kullanılmak suretiyle döşeme altı düzlemi oluşturulmaya çalışılmıştır.

3 Döşeme altı bloklar 0.32 m., 0.31 m., 0.26 m., 0.46 m., 0.25 m., 0.22 m., 0.17 m., 0.32 m., 0.25 m. yüksekliğindedir.

Naos içinde kenarlardaki döşeme taşlardan başlamak üzere kuzeydeki döşeme taşlarının ucundan kuzey-güney istikametinde 3.60 m., doğu-batı istikametinde ise 4.05 m.lik bir açma yapıldı. Bu açmada *naosun* zemin döşemesinin üst seviyesinden yaklaşık 1.20 m. derinliğe kadar inildi. Döşeme altı bloklarının altında 0.75-1.00 m. arasında orta büyüklükte düzensiz taşlardan bir dolgu tespit edildi⁴. Bu yontulmamış taş dolgu aralarında nisbeten daha küçük ebadında taş, moloz mermer kırıkları ve toprak dolgu vardır (Resim: 3). Bu açmanın güney kenarında ve batı döşeme kenarından 3 m. mesafede yaklaşık genişliği 0.60 m., uzunluğu 0.60 m. ebatlarında bir kül yığıntısı bulundu. Bu kül yığıntısı içinden çeşitli kemikler ve bir figürün başı bulundu. Çukurun geneline dağıtılmış olan ve büyük bir kısmı döşeme altı bloklarının altında yer alan, M.Ö. 2.yüzyıla ait bir kitabe ele geçirildi. Bu kitabe 0.55 m. genişliğinde, 1.40 m. yüksekliğinde bir steldir. Diğer parçaların bulunması için buradaki sondaj çalışmalarına devam edildi.

Naosun zemin blokları altındaki blokların altında, kenarlardaki *naos* zemin blokları hizasında, batıda 3.60 m., kuzeyde 1.05 m.lik kısmı görülebilir bir duvar bulunmaktadır (Resim: 4). Kuru duvar ince uzun, dikdörtgene benzer, kenarları düzeltilmemiş ve düzensiz kenarlı poligonal ve yamuk taşlardan örülmüştür. Duvarda belirli bir derz sırası yoktur ve örgü taşları aralarında kalan boşluklar küçük taş parçaları ile kapatılmıştır. Bu basit duvarın taşıyıcı bir özelliğinin olduğunu söylemek zordur. *Naosta* yapılan açma ve temizlik çalışmaları esnasında 30 adet sikke (Resim: 5, 6), 28 adet renkli fal taşı (Resim: 7), çeşitli altın süs eşyası parçaları (Resim: 8), kemikten yapılmış süs eşyası parçaları (Resim: 9), üç adet figürün başı, iki adet unguentarium (Resim: 10), seramik ve sırlı cam parçaları bulunmuştur. Bulunan sikkelerden 24 tanesi korozyona uğramıştır. Bulunan sikkelerin 17 tanesi Helenistik, 9 tanesi ise Roma Dönemine aittir. Bu sikkelerin en erkeni III. Alexandros'a (M.Ö. 336-323) aittir.

Daha sonraki aşamada tapınağın kuzey ve kuzeydoğusunda bulunan mimari bloklar tapınağın kuzeydoğusunda bulunan boş araziye taşındı. *Naosun* doğu duvarı ile *pronaosun* doğu duvarına ait bazı bloklar yerlerine yerleştirildi. Ayrıca tapınağın anta duvarları arasındaki iki lon sütunundan doğudaki sütuna ait alt tambur in situ kaidesi üzerine yerleştirildi.

En son tapınağın genel temizliği yapıldı. Bu temizlik esnasında tapınağın kuzeyinde stylobat blokları arasında iki adet sikke bulundu. Bu sikkeler korozyona uğradığı için üzerindeki figürlerin ne olduğu tespit edilemedi. Bu çalışmalar esnasında 203 adet kitabe parçası ele geçirildi. Bunlar için *stoada* özel bir bölüm ayrıldı, her birine envanter numarası verildi (Resim: 11).

TAPINAK NAOSUNDAKİ SONDAJDAN ALINAN POLEN ÖRNEKLERİ

Tapınak *naosunda* yapılan 1.20 m. derinliğindeki sondajın alt orta ve üst seviyelerinden Prof. Dr. P.S. Geyer tarafından 5 ayrı polen örnekleri (1B, 2B, 3B, 4B, 5B) alınmış, analizleri yapılmıştır⁵. Bu örnekler üzerindeki incelemeler sonucunda 21 ayrı polenin varlığı tespit edilmiştir. Bunların arasında en çok görülenler arpa, buğday, üzüm, meşe kömürü, anason ve değişik ot polenleridir.

1B ile 4B arasındaki örneklerde en çok görülen %32 ile arpa polenidir. Tahrip edilmiş tabaka zeminin üstünden alınan tek örnekle (5B) temsil edilmiştir. Bu kül kontekstinden oluşmakta ve bu örneğin (5B) burada ne olduğunu gösterdiğine inanılmaktadır. Bu örnekteki polen toplamı zeminden ve zeminin altından alınan örneklerden daha yüksektir. Buradaki arpa poleni %51'dir. Arpadan sonra en çok görülen ise buğdaydır. Bu arpa ve buğday taneleri yakındaki arazilerde yetiştirilmekte ve sonuçta tapınak kalıntısında örneklerle rastlanmaktadır. Tapınağın zemininde bulunan tanelerin yüksek konsantrasyonunun varlığı bu ekinlerin düzenli esaslara dayanak taşındığını ve uzun bir dönem bu işlemin devam ettiğini göstermektedir. Bunlar üç temel yolla;

4 Bu blokları 0.53x0.44x0.34 m.; 0.58x0.60x0.22 m.; 0.50x0.55x0.30 m.; 0.50x0.62x0.42 m.; 0.40x0.42x0.30 m.; 0.30x0.70x0.40 m.; 0.39x0.76x0.16 m.; 0.50x0.40x0.40 m. ölçülerindedir.

5 Alınan örneklerin analizleri ve sonuçlarının değerlendirilmesi, Prof. Dr. P.S. Geyer tarafından yapılmıştır.

yakındaki arazilerden rüzgâr yoluyla, ambarlarda toplanması ve bağış yoluyla tapınak alanına gelmiş olabilir. Belirtilen her üç unsur da tapınak yapısının tarımsal arazilerle çevrildiğini göstermektedir. Çünkü ekin taneleri merkezî bir durumdadır. Bunun, gösterdiği en mantıklı açıklama şudur: Yereî çiftçiler politik ve dinî görüşleri doğrultusunda bu tapınağın ekonomik desteğini sağlamışlardır.

Tapınağa buğday ve arpa desteğinin belirlenmesi çimenlerin ve diğer yabancı otların seviyesini belirlemektedir. Çimenin yüksek yüzdesi, burasının belirli bir dönem ekilmek için sürüldüğünü, fakat ekilmediği için yeniden bitkiyle kaplandığını göstermektedir.

Hububat ve ot parçalarının tamamının ortalaması %30 civarındadır. Örnek 5B'de görülen arpa istisnâ bir durumdur. Bu arpa stokunun M.Ö. 40 yılında Labienus'un istilasına karşı koymak amacıyla yapıldığı düşünülebilir. Eğer istilâcılar yaz ayının erken dönemlerinde gelselerdi, buğday ürünü fazla olurdu fakat arpa ürününün fazla olduğu görülmektedir. Böylece, istilaya karşı sadece arpanın stoklandığı anlaşılmaktadır. Sonuçta Hekate⁶ tapınağı savaş süresince tahıl ambarı olarak kullanılmıştır.

Hububat, zeytin ve şarap örnekleri Doğu Akdeniz besinleridir ve bunların üçü de Lagina'ya yapılan ekonomik yardımlar arasında yer almaktadır. Alınan örnekler arasında üzüm polenlerine en az kül tabakasında rastlanmıştır. Şarap tapınağa pişmiş toprak kaplar içinde getirilmekteydi. Bu durum polen kalıntısına göre iki farklı yolla kanıtlanmıştır. Birincisi, tanrıçaya adak için şarabın tapınak zeminine dökülmesidir. Tapınak zemininden alınan örneklerdeki çok az polen tortusu bunu doğrulamaktadır. İkincisi, sıvı sunular şarap ile yapılmakta ve tapınak bunlarla yıkanmaktadır. Zeytin, meyve ve yağ ekonomik destek ürünü olduğu için yüzdesi daha az olarak, şarap/üzüm ve hububat gibi kalıntılarının arasında bulunmuştur.

Tamamen siyahlaşmış olan sedir poleni büyük miktarda taneden oluşmasına rağmen, bir bölümü tanınmadan önce yok olmuştur. Katran, kül örneğinde toprağa yerleşmiş minerali belirtmektedir ve zeminin altındaki malzemenin miktarındaki düşüşü göstermektedir(3B ve 4B).

Örnekleri belirtilen ağaçlara özgü materyallere bakarsak, tapınağın etrafında bulunan ve kullanılan ağaçlar hakkında bilgi edinebiliriz. Ağaçların birçoğu, zeytin ve meşe ağacı dahil, yüzde olarak düşük sayıdadır. Bunlar (söğüt, küçük çalı, fıstık ağacı ve sedir ağacı) diğer tahıl ürünlerine yapışmış olan polenlerden anlaşılmaktadır. Böylece bunlar ekonomik veya arka plandaki polen yerine, doğal polen olarak adlandırılmıştır. Benzer polenler doğal çevrede azalan veya artan etkileri ayarlamak için kullanılmış ve zamanla birikerek kabuk kaplamıştır. Ekonomik polenler arasında fıstık ağacının bulunması tartışılacak noktadır. Fakat zeytin yüzdesiyle karşılaştırılırsa, bunlar sıvı olarak bağışlanamazlardı ve temel bağış olarak kabul edilemezlerdi.

Büyük yüzdelerde en fazla meşe ağacı polenlerinin olması daha fazla açıklama yapılmasını gerektirmiştir. Bunlar tapınağın iç tarafındaki zemininde bulunmuştur. Meşe ağacıyla ilgili üç açıklama yapılabilir. Birinci ve en önde geleni tapınağa bitişik ekilen kütsal ağaçlardır⁷. Uzun bir süre boyunca bu ağaçların polenleri tapınağa taşınmıştır. İkincisi, mangal kömüründe bulunan meşe polenleri; tapınağın iç kısmının mangalla aydınlatıldığını ve ısıtıldığını göstermektedir. Üçüncü olarak da meşe çelenklerinin tapınağın süslemesinde kullanılmış olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Anason, *ephedra* ve *artemisiadan* oluşan bitkiler tapınakta yeterli ölçüde bulunmaktadır. Bunlar tapınakta tedavi amaçlı kullanılmak için tapınak personeli tarafından istenmiş olabilir. Kedi kuyruğu ve zambak rutubetli zemin bitkileridir ve bataklık bölgede bulunur. Tapınak çevresinde de bu tür yerler vardır.

Polenler arasında az miktarda da keten mevcuttur. Burada ketenin oranı düşüktür⁸. Yalnız burada benzer önemli bir ürünle birlikte incelenmesi gereklidir. Keten

6 Demeter ile birlikte "Hasat tanrıçası" olarak da bilinmektedir.

7 G.E. Bean, *Turkey Beyond The Maeander*, 1971, 94-98.

8 Genellikle %2'den az olan herhangi bir oran statik olarak önemsiz kabul edilmektedir.

Akdeniz Bölgesi'nde soğuk havalarda kullanılan giysilerin yapımında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Keten bölgede yetiştirilmektedir. Keten çalı süpürgesi ile birlikte elbise üretiminde kullanılmaktadır. Çalı süpürgesinin polenlerine de burada rastlanmıştır. İkisi birlikte değerlendirildiğinde, yüzde artmaktadır. Keten önce sadece rahiplerin ve kraların elbiseleri için kullanılmıştır⁹. Tapınak personeli, istekleri ve bağışlar doğrultusunda tören elbiseleri için bundan az miktarda elde etmişlerdir.

PROPYLON ÇALIŞMALARI

Propylonun batıdaki yarım yuvarlak giriş kısmında 4.20 m. yüksekliğindeki toprağın her sene yaklaşık 1.50 m.si kaymakta ve toprak içindeki mimarî bloklar açığa çıkmaktadır. Bu sene buradaki yağmur sularının getirdiği çöküntü toprak temizlendi ve iki sütun tamburu ile iki arşitrav bloku açığa çıkarıldı. *Propylonun* doğusundaki 10 basamaklı kısmın bitiminde ve buradaki heykel kaidesinin ön kısmında bulunan altar ve doğru devam eden yol döşemesini tamamen kaplayan çamur tabakası da temizlendi. Ayrıca bugüne kadar yapılan kazı çalışmalarında *propylon*da bulunan ve *propylonun* güneydoğusundaki boş araziye taşınmış olan mimarî elemanların tasnif edilmiş durumunu gösteren bir vaziyet planı çıkarıldı.

*Propylon*daki alt yapı inşa sistemini belirlemek amacı ile kırık taban döşeme bloklarından üç tanesi kaldırılarak sondaj çalışmasına başlandı. Bu sondaj kapı eşiğinin iç tarafından 2.30 m. kuzeydoğuda, güneybatı orthostat bloğunun iç tarafından 0.98 m. kuzeybatıda başlamaktadır. Kaldırılan, taban döşeme bloklarının hemen altında ince plakalar halinde ve küçük ebatlarda döşenmiş Mol Mehmet taşı (kayrak taşı) parçalarının oluşturduğu bir taban açığa çıkarıldı. Kayrak taşlarının arası daha küçük ebatlarda taş parçaları ve toprakla doldurulmuştu. Böylece oluşturulan düzgün yüzeyin, döşeme taşlarının belirli bir kota yerleştirilmesini sağlamak için düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Sondaj için kaldırdığımız döşeme taşlarına bitişik olan doğudaki bir döşeme bloku mevcut değildi. Bu blokun bıraktığı boşluğu erozyon toprağı doldurduğu için dolgu toprağını temizleyerek döşeme altı düzeyinden daha derine inildi. Döşeme üst düzeyinden 0.80 m. derinlikte, düzensiz kenarlı taşların üst yüzleri ortaya çıkarıldı. Taş bloklarının araları daha küçük ebatlarda taş parçaları ve toprakla doldurularak sıkıştırılmıştı. Sondaj çalışmamızı daha geniş alana yayarak ana toprağa kadar inip alt yapı konusunda daha detaylı bilgi edinmek amacıyla bu seneki çalışmayı durdurduk. Çünkü dar bir alanda daha derine inmek mümkün olmuyordu (Resim: 12). Sondaj çalışmasında üç adet sikke, bir adet cam süs eşyası, bir adet kemikten yapılmış silindir şeklinde boncuk ele geçirildi. Bulunan sikkelerin hepsi korozyona uğradığı için, üzerindeki figürlerin ne olduğu tespit edilemedi.

Propylonun güneydoğu cephesinde, *propylon* ile *peribolosun* bağlantısını araştırmak için 1998 yılında yaptığımız bir sondaj çalışmasında kesin bir bağlantıya rastlayamamıştık¹⁰. Aynı sondaj açmasında kazıya devam ederek *propylonun* *euthynteria* seviyesindeki yol ilişkisini, güneydoğu duvarının, arazinin orijinal eğimine göre konumunu ve bu duvarın temellerini ortaya çıkararak altyapının nasıl oluşturulduğunu araştırmayı hedefledik (Resim: 13).

Yol aramasına *euthynteria* önünde, doğuya doğru *propylonun* güneydoğu duvarı boyunca devam edildi. 6.25x4.35 m. ebadındaki açmada orthostatların taban seviyesinden 1.24 m., *euthynteria*nın üst seviyesinden 0.40 m. aşağıda moloz taş, mermer karışımı bir blokaj düzlemi ortaya çıktı. Bu blokaj üzerine yol döşemesi oturuyor olmalıydı. Bu döşeme *euthynteria*ya 6.25 m. mesafede bir duvar ile kesilmektedir. Duvar kuzeyden doğu istikametine doğru devam ediyor. Yol da bu duvarı takiben doğuya doğru dönüyor olmalıdır. Açmanın devamı olan doğu uçta mevcut olan krepislerin 10. basamak seviyesine kadar inilerek krepisler önünde kenarları mermer, orta kısmı Mol Mehmet taşından yol döşeme blokları ortaya çıkarılmıştı. Doğü uçtan itibaren

9 Z. Safrei, *The Economy of Roman Palestine*, London: Routledge, 1994; P. S. Geyer, *Bethsaida/Julias and the Politics, Religion and Economics of Roman Syro-Palestine (4 BCE-33 CE)*, MA Thesis, Arizona State University, Tempe, AZ:
10 A. Tırpan-B. Söğüt, "Koranza Kazısı 1998", 21. KST-2, 2000, 153.

açmayı bu yol seviyesi altına indirerek krepislerin altındaki alt yapıyı ve bu seviyede güneydoğu duvarına paralel olan herhangi bir yapılanma olup olmadığını araştırdık. Buradaki açmamızın ölçüleri 6.20x0.95 m.dir. Doğu uçtan 4.50 m. sonra açmayı genişleterek 1.50 m.ye çıkardık. Burada kot orthostat alt seviyesinden 2.60 m.dir. Krepisler altında toplama taşlardan bir dolgu tabakası bulunmaktadır. Dolgu krepis kenarlarından itibaren ortalama 0.40 m. dışa doğru taşkınlik yapmaktadır.

*Propylon*da diğer çalışmamızı kuzeybatıdaki antanın dış kısmında yürüttük. *Stoa*nın güney duvarının anta hizasına kadar olan kısmı açığa çıkarıldı. Duvar batı istikametine doğru devam etmektedir. Anta bloğunun iç kısmından itibaren 1.05 m. mesafede *propylon* kuzey duvarına bağlanan bir duvar bulundu. Bu duvar iki bloktan oluşmaktadır. Duvar uzunluğu 1.85 m.dir. Mermer bloklarının dış yüzünün ince yonu olması, *propylon* giriş cephesinde bu kısmın açık olduğunu, yapıyı *temenos* duvarı ve *stoa* mimarisiyle bütünleştirmek ve arka kısımda yer alan dolguyu kapatmak amacıyla yapıldığını göstermektedir.

*Propylon*un üst yapısını oluşturan orthostat üzerine gelecek olan duvar bloklarının derz yüksekliklerini belirlemek amacıyla kitabeli blokların üzerindeki yazıtlara göre kitabeli blokların hangi sırada duvara yerleştirileceği konusu incelenmeye başlandı. Bu çalışmalara gelecek yıl devam edilmek üzere ara verildi. Genelde yazıtlı duvar blokları 0.34-0.55 m. arasında değişen yüksekliklere sahiptir.

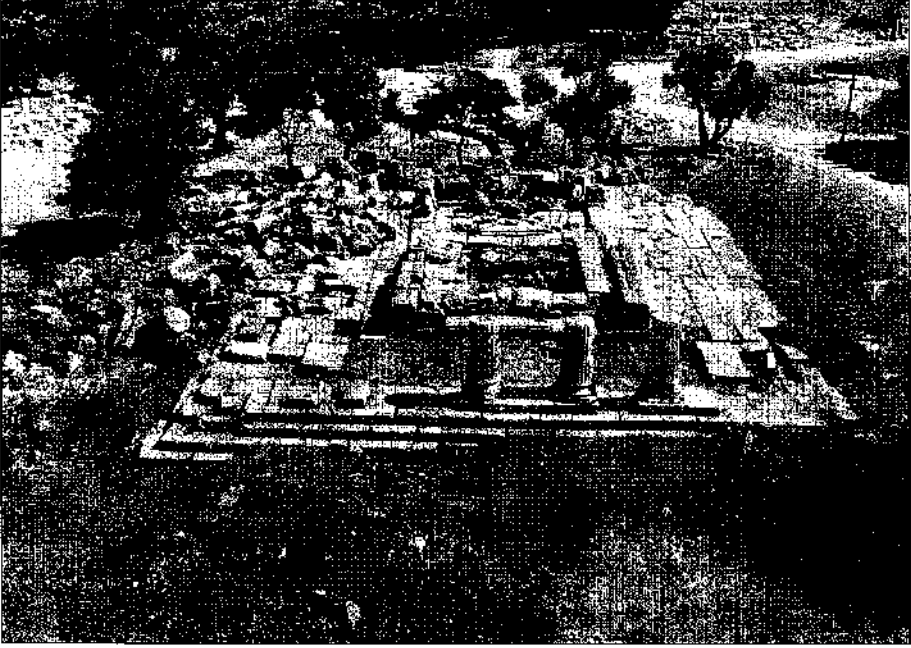
*Propylon*un güneydoğusundaki mimari bloklar ile altarla tapınak arasındaki büyük kitabe blokları *propylon*un güneydoğusundaki araziye taşındı. Ayrıca bu arazide bulunan ve daha önceki senelerde buraya taşınan bloklar, mimarisine göre yeniden düzenlendi. Ayrıca *propylon* zeminindeki ve orthostatların üzerindeki kazıma metodu ile yapılmış haç motifleri incelendi ve çizime geçirildi. Bu haçların bazılarının Erken Hıristiyanlık Dönemine ait oldukları belirlendi.

ALTAR İLE TAPINAK ARASINDAKİ YOL ÇALIŞMALARI

Tapınak ile altar arasındaki çalışmalara, tapınağın güneyinde bulunan iki bahçe arasındaki sınırı oluşturan moloz ve mermer parçalarının temizliği ile başlandı. Temizlik esnasında bulunan profilli, profilsiz ve bezemeli mermer parçaları gruplarına göre ayrıldı. Taşların temizlenmesinden sonra tapınağın giriş yönüne doğru kazı çalışmasına başlandı. Kazılar sırasında farklı heykellere ait elbise kıvrımı parçaları, parmağında yüzük bulunan bir el parçası ile bir Dor arşitravı, üç adet sütun tamburu, *in situ* durumda olan iki adet sütun kaidesi, iki adet Dor başlığı açığa çıkarıldı. Toprak üst seviyesinden yaklaşık 1 m. derinlikte yol döşemesinin devam ettiği görüldü. Altarın kuzeyinden başlayıp tapınağın giriş yönüne doğru kuzeye devam eden yolun mermer döşemelerinin bazıları devşirme malzemedir. Yolun batısında yer alan ve yol üzerine sonradan yapıldığı, döşeme üzerine yapılmış temelden anlaşılan kısım, altarın önünden itibaren devam etmektedir. Yolun döşemeleri üzerine oturmakta ve bu temel üzerinde mermerden yapılmış stylobat döşeme blokları yer almaktadır. Stylobat blokları üzerinde *plinthoslu* sütun kaideleri ile bu kaideler üzerine yerleştirilen alt kısmı yivsiz sütun tamburları vardır. Dor başlıkları ve Dor arşitravları sağlam olarak bulundu. Portikli caddenin güneyden kuzeye doğru yükselerek devam etmesi altar ile yolun birleştiği yerde deprem esnasında bir çöküntünün olduğu izlenimini vermektedir. Altar yapısında da bu çöküntü görülmektedir. Bilhassa altarın doğu cephesinin açık bir şekilde depremde çöküntüye uğradığı ve döşeme bloklarının arasının açıldığı görülmektedir (Resim: 14).

Geçen yıl altarda bulunup altarın doğusuna taşınan blokların¹¹ gruplandırma ve tasnifine başlandı ve büyük bir kısmı tamamlandı.

11 A. Tırpan-B. Söğüt. *agm.*, 154-156.

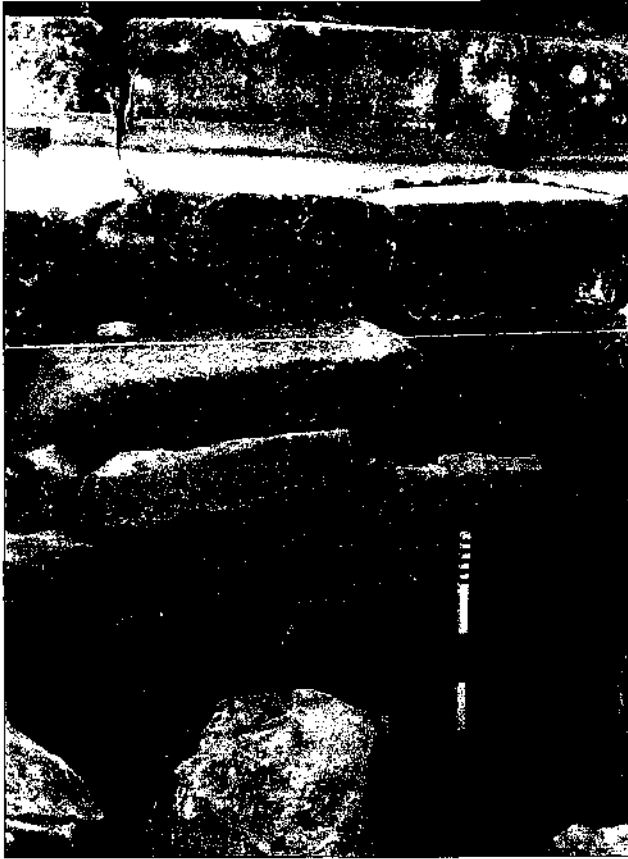
Resim 1: Tapınak genel görünüş

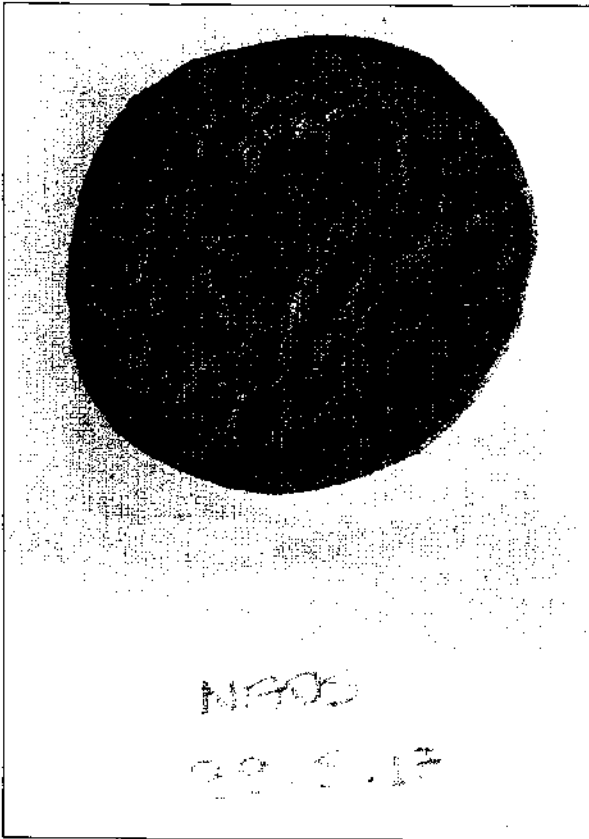
Resim 2: Tapınak stylobat ve naos kısmı

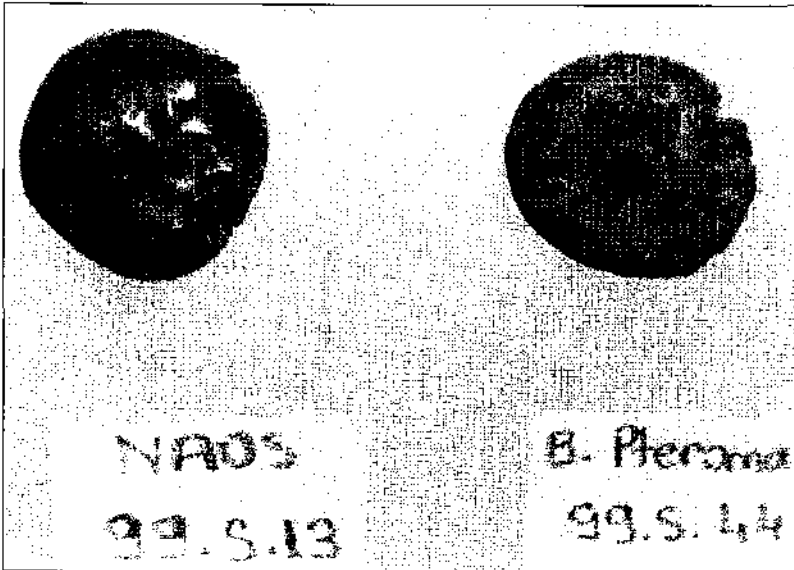
Resim 3: Naosta yapılan sondaj

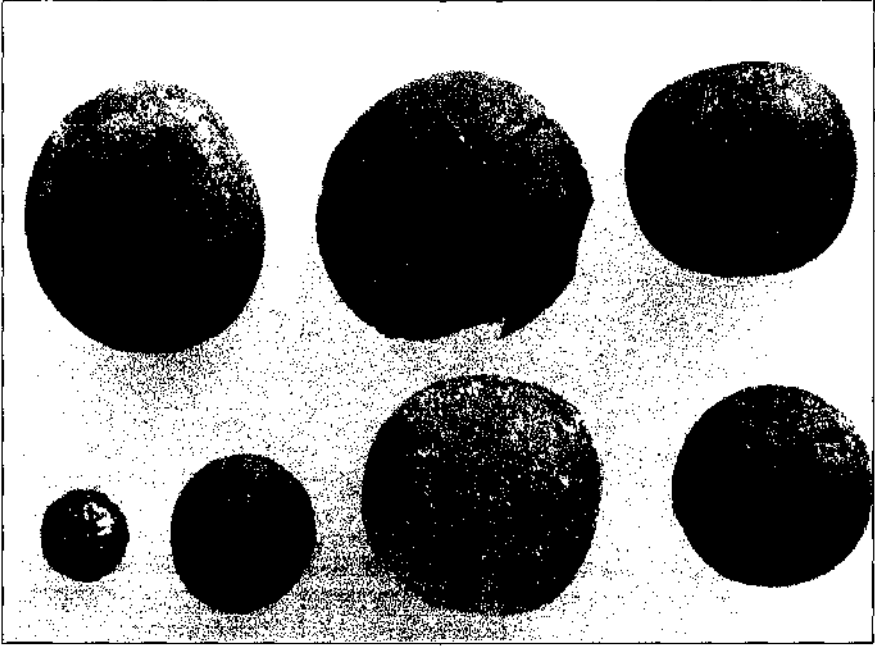
Resim 4: Naos sondajında bulunan duvar

Resim 5: Naosta bulunan sikke

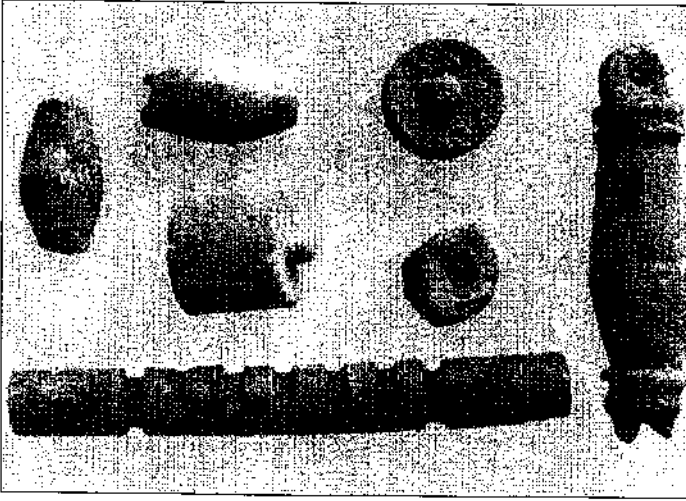
Resim 6: Naosta bulunan sikke

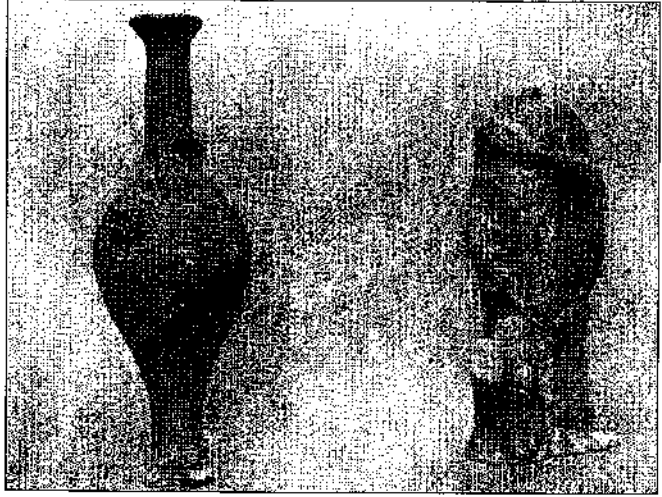
Resim 7: Naosta bulunan fal taşları

Resim 8: Naosta bulunan elbise süs parçaları

Resim 9: Naosta bulunan süs eşyaları

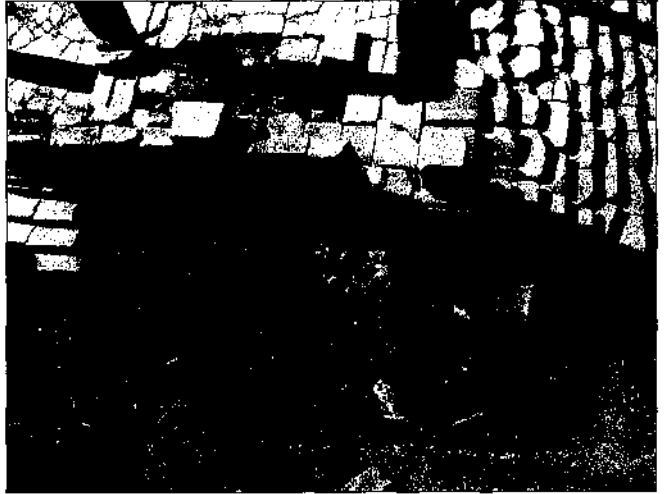
Resim 10: Naosta bulunan unguanterium ve terrakota figürin

Resim 11: Tapınağa ait mimari parçalar

Resim 12: Propylon pody-
munda yapılan
sondaj açması

Resim 13: Propylon stylobatı-
nın yan tarafındaki
kazi çalışmaları

Resim 14: Tapınakla altar
arasındaki yol